

Пандемията: време на въпроси, време за отговори

Любомир Ключуков

Трябва ли светът задължително да премине през апокалипсис, за да стигне до своя катарзис? Настоящата пандемия „Covid-19“ за пореден път изправи човечеството пред този въпрос. И за пореден път отговорът се свеждаше до липсата на готовност и реакция за справяне с катастрофалните последици от новата тежка криза. Независимо от факта, че доста отдавна не едно и две изследвания предупреждаваха за опасността от световни епидемии като едно от най-тежките бъдещи предизвикателства пред човечеството. Кое то пък от своя страна даде храна за разпространението постфактум на многобройни сценарии, нерядко приписващи заразата на зла умисъл, порочни интереси или коварни целенасочени деяния на отделни правителства, мозъчни центрове, личности. Проблемът обаче трудно може да се сведе просто до действията на една или друга институция, корпорация или групировка. Тук очевидно нещата са доста по-дълбоки и са свързани с базисни закономерности на развитието на съвременния свят. Коронавирусът оголи системните проблеми на глобалния капитализъм.

Европа на многото въпроси

Като една от носещите конструкции на „широкия Запад“ Европа се сблъсква с особена сила с всички тези проблеми. И един от непосредствените резултати от кризата е дебатът и преосмислянето на улегнали идеологически конструкции, добили статута и неприкосновеността на мантра и свързани основно с господстващия през последните десетилетия неолиберален подход. Не на последно място и за съотношението „частни интереси – обществени отговорности“ и мястото на човека във високотехнологич-

ния и търсещ максимална ефективност и печалба свят на глобалния капитализъм.

Стока ли е здравето, или човешко право? Иначе казано – дали качествено здравеопазване е лукс за богати и платежоспособни, или е необходимост, достъпна за всички. Това е ключовият въпрос, който пандемията постави пред човечеството. Той става още по-релевантен предвид обстоятелството, че основната тежест на борбата с епидемията на практика повсеместно е изнесена от общественото здравеопазване (държавно или общинско), докато в повечето европейски страни частните болници играеха повече или по-малко периферна роля. Показателно е, че най-остро този въпрос бе поставен от един от световните лидери с претенцията за активно стратегическо мислене и визионерски подходи, какъвто е френският президент Макрон, който директно заяви, че здравеопазването трябва да бъде поставено извън законите на пазара.

Пандемията обогати политическата лексика с редица нови понятия. Едно от тях е новата реалност, пред която човечеството е изправено. Как точно ще изглежда тя е отворен въпрос и вероятно задълго ще остане такъв. Но дебатът за съдбата на здравеопазването очевидно ще съпътства преосмислянето на новите подходи и приоритети. Като вече не звучат еретично твърденията като това на нидерландския политолог Дейвис Фен, че „един от ключовите уроци на пандемията е, че частният сектор не може адекватно да отговори на растящите потребности на общественото здраве и единствено правителствата с вменените им задължения към публичното здравеопазване могат да съхранят своя фокус върху неговата защита“. Разбира се, би било твърде наивно да се очаква, че подобен дебат ще доведе до радикални промени – именно защото те са свързани с базисни елементи от функционирането на системата. Но има основание да се очаква известно пребалансиране на релацията частно – обществено в сферата на здравеопазването – поне в Европа.

Особено място в цялостния подход към борбата с коронавируса зае и друга една концепция, трактуваща човешкото здраве като самостоятелна ценност, а като кумулативна обществена величина. Става дума за теорията за т.нар. стаден имунитет, която оп-

редели политиките за борба с епидемията в страни като Швеция, Обединеното кралство (на първоначалния етап – до момента, в който нейни конкретни жертви не станаха премиер-министъра и здравния министър на страната) и т.н. Идеята, че най-важно е обществото в своята цялост да придобие имунитет на практика означава да не се препятства естественият развой на заразата и да се организира защитата само на най-уязвимите групи от населението, като при нея колкото по-бързо мнозинството (става дума за 70–80%) в дадена страна се зарази и изработи свой имунитет, толкова по-ефективна ще бъде борбата с болестта. Тази философия извежда скоростта на протичане на епидемията като по-важен критерий от броя на жертвите и е своеобразна игра на счетоводство в сферата на хуманността. Тя, разбира се, има и своя политически контекст, доколкото на практика освобождава от отговорност правителствата, аргументирайки отсъствието на необходимост от предприемането на конкретни мерки. Като важен аргумент в обосновката на подобен подход фигурира и друг спорен тезис: че по този начин се предотвратява пиковото претоварване на здравната система, което ѝ позволява да се справя по-добре с лечението на заболялите. Тук е налице още една подмяна на приоритетите, а именно подмяната на целта (гарантиране здравето на хората) с инструмента (съхраняване функционалността на здравната система). Дори и в България, която е една от страните, взели на първоначалния етап достатъчно бързи и радикални мерки, близо седмица в центъра на дебата бе спасяването на Здравната каса, а не спасяването на гражданите. В крайна сметка съхраняването на институциите не е самоцел, а средство в борбата с епидемията, и здравните системи са призвани да обслужват хората, а не обратното.

Здравето на икономиката или здравето на хората? Това е следващият принципен въпрос, който се натрапва като следствие от публичните дебати в Европа. И тук отговорът не би следвало да подлежи на съмнение. На практика обаче се оказва, че нещата не стоят точно така. Разбира се, самото поставяне на въпроса като дилема не е съвсем правомерно. Икономическата стабилност и възстановяването на страните не може да се оставят за след кризата, но по време на самата криза трудно може да се приеме за

нормално преакцентирането от спасяването на гражданите към спасяването на бизнеса.

Действително прогнозите за тежка икономическа рецесия в глобален мащаб стават все по-черни с всяка тяхна актуализация. Според официалните анализи на Европейската комисия брутният вътрешен продукт в рамките на ЕС ще се свие през 2020 г. със 7,5% при прогнозиран ръст в началото на годината от 1,4%, което ще отбележи най-дълбоката рецесия от създаването на Съюза. Като опасенията от безпрецедентен ръст на безработицата, масово обедняване, загубата на социална сигурност и перспектива нарастват с всеки изминал ден. Отговорите, които обаче дават отделните правителства на тези тревоги, се различават съществено – не толкова като инструментариум, а като ценности, заложенни в подхода.

Сред политическите лидери, застъпващи позицията, че икономическата криза може да има по-тежки социални последици, отколкото самата пандемия като първопричина за кризата, следва специално да се отбележи изказването на американския президент Тръмп, че лекарството не следва да предизвиква по-тежки последици от самата болест, аргументиращо призова за отваряне на страната и възстановяване на икономическата дейност – което почти веднага изведе САЩ начело на негативните класации по заразеност и смъртност в света. Подобен подход в редица страни изкристализира в разбирането, че трябва да се подпомагат хората чрез бизнеса (който да получава за целта съответното държавно финансиране), а не бизнесът да се гарантира чрез хората и за хората.

На обратния полюс се оказва Дания (а до голяма степен – и Германия и Франция), където държавата на практика замрази икономическата дейност в страната, като пое ангажимент да изплаща в продължение на три месеца 75% от заплатите на работниците в частния сектор, при условие че няма да има уволнения. Идеята е да не се прекъсва връзката работодател – работник, да не се губи квалифицирана работна ръка и да може производството да рестартира достатъчно бързо след преодоляване на кризата. Цената е изхарчването на 13% от брутният национален продукт само за едно тримесечие, но тези мерки бяха подкрепени единодушно от всички политически партии и обществото като цяло. А

големият риск е проточването на епидемията за по-дълъг период. В подобна политика е отразено разбирането, че първо, икономиката е част от обществото, и второ, че работните места могат да бъдат достатъчно условие за икономическия растеж, но човешкото здраве е необходимо условие за него.

Обществен интерес или индивидуална свобода? Това се оказа предмет на един от най-оживените дебати при борбата с пандемията. Който, от една страна, бе идеологически натоварен с презумпции и квалификации, а от друга, имаше като следствие възприемането на определена философия в цялостния подход за мерките срещу разпространението на заразата. Практиката показва, че там, където действията бяха достатъчно бързи и рестрикциите – по-категорични, ефективността на предприетите мерки бе значително по-голяма. Това се отнася преди всичко за страните от Далечния изток (Китай, Южна Корея, Сингапур, страните от Югоизточна Азия), където ограниченията бяха радикални, а контролът върху тяхното съблюдаване – драстичен, включващ дори електронно проследяване на движението и контактите на гражданите. Разбира се, тук следва да се имат предвид и традициите и търпимостта на обществата към подобен тип действия.

В Европа този подход бе много по-трудно приложим, респективно тук мерките отчитаха в значително по-голяма степен личната свобода на населението. Подходът в отделните страни бе различен, ефектът – нееднозначен. Там, където политиката бе прекалено либерална, граничеща с дезангажиране на правителството от ангажиментите му по управление на кризата (най-вече в страни като Швеция и Обединеното кралство в началото), резултатите бяха плачевни. От друга страна, закъснели тежки рестрикции, включващи употребата на електронни гривни и специални приложения за електронно проследяване в смартфоните (в Италия, Франция и др.), предизвикаха недоволство и протести, ерозиращи общественото доверие в правилността на предприетите ограничения като цяло. Намирането на точния баланс тук се оказва изключително трудно и като че ли Германия (по всеобщо признание) успя най-прецизно да съчетае масовото и в много случаи задължително тестване срещу заразата с приемливи за обществото мерки на социално дистанциране.

Същевременно пандемията предизвика основателни тревоги, че ограничаването на определени човешки права може да бъде използвано за укрепване на властта на авторитарни и популистски лидери. В контекста на ЕС погледите бяха насочени преди всичко към Унгария и Полша – първата за гласувания закон, даващ възможност на Орбан да управлява с укази (чийто срок вече изтече); втората – за намерението (впоследствие отменено) да проведе президентски избори по време на извънредното положение в страната. Изправена пред това предизвикателство, Европейската комисия предупреди, че всички мерки срещу епидемията следва да са пропорционални на заплахата, да са ограничени във времето и да подлежат на редовен контрол. Следва да се отбележи, че България остана встрани от европейското внимание, но приетите изменения и допълнения в Закона за здравето предизвикаха притеснения. Те до голяма степен закрепиха правомощия на изпълнителната власт, произтичащи от извънредното положение, за периода след неговото прекратяване, превръщайки ги по същество в безсрочни. Също така българският парламент бе единственият в рамките на ЕС (заедно с ирландския, но там ситуацията бе продиктувана от невъзможността парламентът на страната да се конструира пълноценно предвид проведените непосредствено преди кризата парламентарни избори), който прекрати своята работа за времето на извънредното положение, което на практика бе абдикация на законодателната власт по време на криза, оставила изпълнителната власт реално без парламентарен контрол.

Европейският съюз и необходимите отговори

Новата реалност – това се очертава като поредното клише, което да синтезира в себе си всички промени, предизвикани от пандемията. Коронавирусът определено не само промени политическата оптика по редица въпроси, но и катализира протичането на вече очертали се международни тенденции. Колкото и условни да са към днешна дата оценките за пораженията от пандемията, вече може достатъчно определено да се констатира, че ще сме свидетели на най-малко две важни тенденции: преформатиране на международните отношения с промяна на балансите и тежестта

на отделните глобални играчи в тях; преосмисляне на икономическите подходи в условията на един глобален свят. Което поставя с още по-голяма значимост въпроса за мястото и ролята на ЕС в тази нова реалност.

Постамериканският свят или отиващият си хегемон? „Добре дошли в постамериканския свят!“ – това е заглавие на публикуваната неотдавна статия на един от най-проамериканските политици в Европа, бившия шведски премиер и външен министър Карл Билдт. Изчезването на двуполусното противопоставяне породило илюзията, че бъдещото на света лежи в развитието на един моноцентричен модел, управляван от един център. Светът се оказва много по-сложен и движението към полицентричност опровергава тези твърдения. Сами по себе си процесите на формиране на многополюсен свят се явиха пряко отрицание на идеологемата за американско лидерство. Но никой не отстъпва доброволно международни позиции и влияние. От тази гледна точка международната стабилност до голяма степен ще зависи от това как САЩ ще извървят този преход, в рамките на който тяхната доминираща роля ще бъде постоянно поставяна под въпрос. И опитите на сегашната американска администрация да запази позициите на страната, пренебрегвайки международното право, атакувайки международните институции и отказвайки се от изпълнението на ключови следвоенни договорености, превръщат американската политика в основен рисков фактор за сигурността в света.

Коронавирусът рязко разшири обхвата и интензифицира противоборството между двете водещи глобални сили – САЩ и Китай. То вече не е само в икономиката, а се прехвърля и в областта на политиката и в международните институции. А тлеещото военно напрежение между двете страни в Южнокитайско море потвърждава готовността на Китай да отстоява своите интереси и в сферата на сигурността. Днешната конфронтация САЩ – Китай е със залог лидерството на света утре. И тя ще става все по-остра. Като измества на втори план противоборството на САЩ с Русия. През призмата на съперничеството САЩ – Китай в Европа дори започва да се прокрадва въпросът дали борбата срещу Русия няма да бъде заменена от борба за Русия. Освен

това предстоящите президентски избори в САЩ и провалът в борбата с епидемията изправят всеки популистски лидер от типа на президента Тръмп пред необходимостта ежедневно да посочва нови врагове, които да заклеймява и побеждава (Китай, Световната здравна организация, демократите в САЩ и т.н.). А това прави още по-непредсказуема и агресивна американската външна политика.

В своята програмна декларация председателят на Европейската комисия направи амбициозна заявка за превръщането на ЕС в глобален играч. За да бъде Съюзът наистина такъв, задължително условие е той да има свои самостоятелни позиции и политики. А пътят към това минава през еманципацията – политическа и в сферата на сигурността – от САЩ. Политиката на Тръмп в много голяма степен тласка ЕС към подобни действия и напоследък все по-често се наблюдава разминаване в позициите от двете страни на Атлантика по важни международни проблеми – Иран, Близкия изток, климата, вече и Световната здравна организация и т.н. Проблемът пред Европа е как да се съчетае тази постепенна еманципация от САЩ със запазването на необходимите и за двете страни стратегически връзки, особено в сферата на сигурността. И как това да не доведе до открита конфронтация. Нито пък да предизвика вътрешни разделения в самия ЕС.

Комунистически Китай – лидер на глобалния капитализъм? Това в най-синтезиран вид би бил парадоксалният резултат от развитието на света, ако се съхранят досегашните тенденции. Има достатъчно предпоставки да се предполага, че Китай би могъл да се възползва от пандемията за укрепване на своите икономически (а и политически) позиции. Той първи преодоля (при това радикално и успешно – засега) епидемията, което му дава сериозна преднина във времето за стартиране на икономическото си възстановяване. Кризата потвърди и огромната зависимост (включително и по отношение на лекарства и медикаменти), в която Европа, а и САЩ, са изпаднали вследствие от пренасочването на производствените инвестиции към евтината работна ръка в Азия и деиндустриализацията на Стария континент. Китай изглежда готов и решен да предложи незападна алтернатива на човечеството – под свое ръководство.

Показателно за вече промененото статукво в световната икономика е появата на една очевидна инверсия: вече не САЩ и Западна Европа са основните застъпници за либерализиране на международната търговия, а Китай. И това е съвсем логично: китайската икономика се развива с най-бързи темпове, тя е експанзионистична и се стреми да завладее нови и нови пазари, измествайки оттам традиционните западни производители и да премахва всички бариери, препятстващи свободния достъп на китайски стоки. Реакцията на САЩ бе агресивен протекционизъм: налагане на нови мита и други ограничения за защита на собствения си пазар, използването на икономически санкции и политически натиск срещу други държави за ограничаване китайската икономическа експанзия. Жертва на това противоборство се оказва поредната международна организация, заклеямена от президента Тръмп – Световната търговска организация, която е подложена на силно давление от Вашингтон, на отказ от съблюдаване на нейните правила и блокиране възможностите ѝ за арбитраж при търговски спорове.

Европейският съюз от доста време заема една твърде думислена позиция по отношение на Китай. Съществуващото разгърнато икономическо взаимодействие не води до паралелно развитие на сътрудничеството в политическата сфера, а в областта на сигурността съществува определена резервираност, дори подозрителност. Всичко това, допълнено с периодична критика по отношение демокрацията и правата на човека в Китай. Европейските корпорации изнесоха значителна част от своите производства към Азия и основно в Китай, те разчитат и на снабдителните вериги за своята продукция оттам. Същевременно ЕС и преди всичко Западна Европа се стареа да ограничава (макар и значително по-умерено от САЩ и в рамките на международните правила) китайската търговска и инвестиционна експанзия в Стария континент. Като тук се наблюдава определено разминаване в стандартите: Западна Европа е твърде критична към участието на източноевропейските страни членки в съвместния формат „17+1“ с Китай, но е готова да отиде на мащабни проекти с него по двустранна линия (Италия, Франция и др.).

Може да се очаква, че отношенията именно с Китай ще претърпят най-съществена промяна в резултат на пандемията – както

с оглед намаляване на зависимостта от китайските стоки и производствени вериги, така и под натиска на САЩ. Засилването на противостоянието САЩ – Китай и превръщането му в ключова тенденция в развитието на международните отношения в средносрочна перспектива ще предполага изработването на съгласувана и най-вече самостоятелна стратегия на ЕС по въпроса. Засега ЕС се опитва да намери своето място, преследвайки сложен баланс между двустранните интереси на редица страни членки, стреми се към ограничаването на китайската икономическа експанзия и американския натиск, като същевременно не допусне международните институции и правила да станат жертва на тази конфронтация.

Деглобализация – реалистично ли е? Сегашната криза даде силен гласък и на тезата за деглобализация. Но глобализацията е обективен процес, продиктуван от развитието на технологиите и комуникацията. Опитите за затваряне в рамките на националната държава са своеобразен политически неолудизъм, изместен два века напред във времето. Коронавирусът не отмени глобализацията (както чупенето на машини не спря промишлената революция), но отбеляза завръщането на националната държава. Най-малкото защото се оказва, че публичното, а не частното здравеопазване поема основната тежест на борбата за спасяване на живота на хората.

Пандемията направи много по-видими уязвимите места на системата. Защото досега процесите на глобализация се развиват основно по-правилата на по-богатия и по-силния, а двигателят бе не прогресът, а печалбата. С отстъплението на неолиберализма вече става дума за преход от „дивата“ глобализация към формулиране на правила и формиране на институции, съответстващи на глобалния свят. Което означава и известна промяна в балансите между глобалното и националното, респективно между корпоративното и публичното начало в полза на последните. Като тук също има поне две опасности. Първата, да се създаде правен и институционален вакуум при отхвърлянето на досегашния световен ред като неадекватен на новия етап на развитие на света – нещо, към което води политиката на Тръмп в ущърб на мултилатерализма и международното право. Втората, да се изостри меж-

дународната конфронтация, търговските войни, завръщането на национализмите – нещо, за което предупреди генералният секретар на ООН Гутериш, констатирайки, че коронавирусаът разпалва омраза и ксенофобия.

Завръщането на държавата имаше своя специфика в Източна Европа – при това предизвикваща сериозна тревога. Отречената държава се върна – като ключов инструмент за утвърждаване на новото статукво. При това тази трансформация бе осъществена не от лявото, подозирано априорно в етатистки нагласи, а от крайно дясното и националистическо-популисткото. Същевременно обаче това означаваше не просто реабилитация на държавата, но и овладяване на държавата (в Унгария, Полша, Русия, България), включително и чрез появата на определен посткомунистически синдром – сливането на партия и държава. А във външнополитически план това бе съпроводено със своеобразно „одържавяване“ на национализма и появата на агресивни реваншистки тенденции.

Отговорът на ЕС на тази тенденция е придаването на нова насоченост на идеята за стратегическата автономия. Това обаче я прави с по-лимитиран обхват като сфера на действие, като стеснява и адресата до една страна, макар и не изрично посочена – Китай. Като тепърва предстои да се види с какво съдържание ще се изпълни това понятие – ще остане ли то единствено на ниво политическо заклинание, ще се използва ли като инструмент за вътрешно сплотяване на Съюза пред угрозата на външния враг, или ще придобие мащабите на концепция за европейски индустриален рестарт. Това е своеобразна реплика на политиката на Тръмп „Америка на първо място“ – ограничена до сферата на икономиката. Но нейната реализация ще бъде значително по-трудна предвид наднационалния характер на Съюза и сложността при намиране на единни решения. Съществува реалната опасност замисляната реиндустриализация, вместо да съдейства за преодоляване на различията в развитието между отделните страни членки, да доведе до тяхното по-нататъшно задълбочаване, като основният ресурс се съсредоточи отново в най-напредналите държави и региони.

Вътрешните разделения в ЕС. Мащабите и дълбочината на епидемията в Европа направиха много по-видими вътрешните

разделителни линии в рамките на ЕС. При това във всичките им аспекти. По отношение на конкретната борба срещу разпространението на заразата: между националните мерки на изолация и общоевропейските нужди от координация и синхронизация на подходите, между най-пострадалите страни, предимно от Южна Европа, изпитващи остра нужда от финансиране на посткризисното възстановяване и страните от Централна и Северна Европа, отказващи да приемат съвместното гарантиране на необходимите за целта кредити. В по-широк политико-географски план: между Източна и Западна Европа, между северните и южните страни членки, между „пестеливата четворка“ (Нидерландия, Австрия, Дания, Швеция), противопоставяща се по принцип на увеличението на бюджетните вноски и страните, разчитащи на еврофондовете за своето развитие. Невинаги в синхрон работи и френско-немският двигател на евроинтеграцията. Като във всички тези случаи основният дефицит беше на солидарност. Кое то пък от своя страна на междудържавно равнище направи още по-трудно съгласуването на съвместни решения, а в обществен план ерозира допълнително доверието на гражданите в способностите и желанието на Съюза да действа единно и ефективно в кризисни ситуации. Това бе особено забележимо в страни като Италия и Испания, като италианският премиер Конте дори предупреди, че „ако Европа не покаже, че е на висотата на това безпрецедентно предизвикателство, целият европейски проект рискува да изгуби в очите на собствените ни граждани основанието си да съществува“.

Специално внимание би следвало да се обърне на възпроизвеждащия се разлом по линията Изток – Запад. Обединението на континента се оказа много по-лесно осъществимо на институционално равнище (с разширяването на ЕС), отколкото в съзнанието на гражданите – повече от десетилетие след приемането на източноевропейските страни ние все още продължаваме да мислим един за друг като за „ние“ и „те“, Изтока и Запада. Като разочарованието е взаимно – и достатъчно основателно и при двете страни. Ние очаквахме, че за един ден ще заживеем като тях, а те очакваха, че ще продължат да бъдат водещи и ние ще следваме това, което вече е съществувало в Съюза и е уредено като до-

говорки. Тези баланси не можаха да бъдат постигнати. Старите страни членки на ЕС недоволстват, че мнозина в Източна Европа не спазват правилата, на първо място – върховенството на закона; рушат единството на Съюза (особено по отношение на мигрантите); оказват натиск върху социалните им системи, възползвайки се от свободното движение на работна ръка – и на всичко отгоре западноевропейските данъкоплатци плащат за това чрез еврофондовете. От своя страна източноевропейците откриват определена арогантност в непрекъснатото поучаване какво и как трябва да правят; усещат се като втора ръка членки (а и по-важно – втора категория граждани на Съюза); отчитат, че свободното движение на стоки, капитали и услуги създава определени предимства на по-конкурентните западни компании; свободно движение на хора води до изтичане на най-динамичната част от техните граждани на Запад – и всичко това трудно може да се компенсира само от еврофондовете.

Преодоляването на вътрешните разделения в ЕС е другото задължително (и предварително) условие не просто за да може ЕС да се превърне в глобален играч, но дори и само да успява да формулира единни международни позиции. Като лансираната идея за постигане на някакъв тип „наложено единство“ чрез отпадане на консенсуса и възприемане на квалифицирано мнозинство при гласуване по външнополитически въпроси крие в себе твърде сериозни въпросителни. Първо, защото самата идея не се радва на особена популярност предимно сред по-малките страни членки, опасяващи се, че техните аргументи ще останат неотчетени при такъв подход. И второ, много по-важно, защото външната политика не е общностна, а обща, т.е. тя е прерогатив на националните правителства и предполага съгласуване на позициите до постигане на консенсус в рамките на ЕС.

ЕС в положение „шапкат“. Заедно или поотделно? Този въпрос, с който ЕС се сблъсква многократно през последните години и който има пряко отношение към самия фундамент, върху който е изграден Съюзът, прозвуча изключително остро при борбата с епидемията. Отговорът съвсем не бе толкова еднозначен, както би могло да изглежда на пръв поглед. Защото обективно в кризата присъстват и двата елемента. Като разпространение тя

е глобална, което предполага обединение и координация на усилията на всички: и като синхронизиране на мерките и предаване на опита за нейното ограничаване, и като взаимно подпомагане с медицинско оборудване, лекарства и специалисти, и като разработка на ваксини, и като преодоляване на икономическите и социалните последици. От друга страна, самата борба с разпространението на болестта налага изолиране и затваряне – на държавите, градовете, семействата. И доколкото именно недопускането на неконтролирано разпространение на заразата бе основното, то стремежът към изолация надделя на първоначалния етап над солидарността.

Кризата удари и институционалната достоверност на Европейския съюз. За това, че ЕС не постигна единен подход и сътрудничество в борбата с пандемията обаче, отговорността лежи върху националните правителства, които не се договориха, а не върху вечния виновник – брюкселските институции. Не ЕС-Брюксел, а ЕС-столици в рамките на Европейския съвет не можаха да постигнат съгласие за съвместни и синхронни мерки. Неслучайно дори председателят на Европейската комисия Урсула фон дер Лайен си позволи в прав текст да отправи критика към националните правителства за егоизъм и отсъствие на солидарност. Получи се странно разделение. Преодоляването на хуманитарните проблеми беше оставено на националните правителства, а дебатът в ЕС се води за финансирането на икономическото възстановяване. По този начин солидарността се прехвърли повече в бъдеще време. Като дори самото понятие солидарност е твърде условно, доколкото се спори дали това да бъде безвъзмездна помощ, или заеми и кредити, които дългосрочно ще отслабят и без това най-ударените от кризата страни.

Резултатът бе неспособност да се съгласуват общоевропейски подходи, тежки спорове относно инструментариума и цената на кризата, разочарование и нарастващ евроскептицизъм под повърхността на обществените нагласи, особено в южните страни членки на ЕС, които се чувстват до голяма степен изоставени. Неслучайно в една Италия се отбелязва, че страната е получила помощ със специалисти и медицинско оборудване от Китай, Русия, Куба, но не и от държави от ЕС. Разбира се, имаше немалко

държави, които подпомагаха своите по-пострадали съседи, но това бе солидарност на двустранна основа, а не единодействие в рамките на ЕС.

За сегашното състояние на ЕС често се използва метафората, че той е на кръстопът. Но тя е вярна само наполовина – по отношение на необходимостта от преосмисляне на посоката на бъдещото си развитие. Но посоката напред е само една – към укрепване и задълбочаване на интеграцията, включително в политическата сфера и в сигурността; другата посока е назад, към ограничаване на сътрудничеството основно в областта на икономиката и връщането към един общ пазар. През тази призма идеите за „Европа на различните скорости“ (защото скоростите могат да бъдат много, но посоките са само две) изглеждат по-скоро като опит да се тръгне едновременно и в двете посоки – с цялото произтичащо неудобство от подобен политически шпагат.

Разбира се, ЕС успя да договори и конкретни решения, на първо място, за т.нар. зелени коридори, позволяващи нормално движение на стоки в рамките на Съюза. Но това по-скоро потвърждава тезата, че към момента ЕС се оказва доста по-успешен в съхраняването и функционирането на общия пазар, отколкото в изработването на единни политики. Или според френския президент Макрон – в придържане към общи гъвкави правила, в рамките на които всяка държава трябва да се оправя сама. Коего в по-общ план работи в полза на концепцията за необходимостта от крачка назад в евроинтеграцията и връщане към Европа на нациите, отстоявана от страни като Унгария и Полша.

Съдейки по всичко, коронавирусат ще има сериозно отражение върху процесите в европейските институции и пространства. При това може да се очаква, че в отделните сфери то ще бъде с различен знак. В Евроната напрежението рязко се засили около споровете за финансирането на възстановяването и коренно противоположните подходи на отделните страни към съвместно гарантиране на бъдещи кредити. Появиха се дори мнения за предстояща дълбока криза и едва ли не разпад на Евроната. Това обаче би означавало удар, възможно дори с летални последици, за самия ЕС. Затова е по-вероятно да бъде намерен, макар и трудно, пътят към взаимните компромиси и интеграци-

ята в рамките на Еврозоната да се задълбочи в посока укрепване на наднационалното начало чрез разработване на общи финансови политики, допълнителни механизми за контрол, синхронизиране на фискалните политики, дори и евентуалното създаване на отделни институции на Еврозоната в рамките на ЕС. Всичко това – свързано с обективната необходимост от гарантиране на нормалното функциониране на самата Еврозна. Същевременно това ще означава още една стъпка към разделение на страните членки на ЕС на ядро (около Еврозоната) и периферия (формирана от всички останали, включително България, която сериозно забави подготовката си за присъединяване към общата европейска валута).

Коренно противоположна се очертава картината по отношение на Шенгенското пространство. След бежанската и мигрантската криза сегашната епидемия е поредният удар по свободното движение на гражданите в рамките на ЕС. Новите драстични ограничения рискуват да превърнат временната отмяна на Шенгенските правила от редица страни отпреди няколко години в постоянна практика. Нещо повече, неспособността да се постигне договореност в рамките на ЕС за адаптиране към новите проблеми и предизвикателства, включително за промяна на Дъблинския регламент, стоварващ основните отговорности за защита на европейското пространство върху страните външни граници на Съюза, поставя под угроза самото съхраняване на Шенгенската система.

Намерен ли бе ключът към вратата на европейското бъдеще? През втората половина на 2020 г., по време на немското председателство на Съвета на ЕС, бе планирано да се стартира Конференцията за бъдещето на ЕС. Като независимо от названието си тази конференция бе замислена не като едно събитие, а като институционализиран процес.

Френско-немският нон-пейпър, дал старта на идеята, очерта нейните основни цели и етапи. Дебатът трябваше да бъде формално лансиран на 9.5.2020 г., Деня на Европа, последван от среща на върха в Германия, която да заложи основите на обща дискусия и да приключи след две години, по време на френското председателство, с приемането на достатъчно конкретни решения за посо-

ката на развитие на Съюза. Ключов елемент от цялата конструкция е ангажиране на гражданите в него (нещо само по себе си достатъчно трудно осъществимо) – доколкото липсата на диалог и откъсването на европейските институции от проблемите на обществото се оформя като един от най-значимите дефицити на ЕС. Първата фаза на дискусиата следваше да се фокусира върху демократичното функциониране на Съюза, включително избора на ръководни фигури, както и да отговори на въпроса необходими ли са промени в европейските договори. На втория етап вниманието следваше да се съсредоточи върху съдържателните аспекти на европейските политики, включително и необходимите реформи. Като червена нишка през цялостната концепция за Конференцията преминава идеята за превръщането на ЕС в по-единен и суверенен субект, гарантираща значима роля на Европа в глобалния свят в сфери като сигурността и отбраната, политиката на съседство, климатичните промени, миграцията, борбата срещу неравенствата, европейския модел на социална пазарна икономика (включително социалните права, индустриалната политика и иновациите, конкурентоспособността), върховенството на закона и европейските ценности. Като освен всичко друго тази конференция трябваше да подчертае и френско-немското лидерство и ангажимент за развитието на евроинтеграцията. Същевременно още на предварителния етап се откриха съществени различия в подходите на отделните страни – по формата, приоритетите, очакваните резултати и може би най-остри – по евентуална промяна на съюзните договори.

Пандемията очевидно нанесе корекции върху тези планове – и като времеви график, и като съдържание. Основателно еврокомисарят Дубравка Шуица, координираща подготовката за Конференцията в Еврокомисията отбеляза при отлагането на старта ѝ, че на преден план в дневния ред на дебата очевидно ще излязат проблемите на здравеопазването и европейският отговор на кризата, докато дискусиите около идеята за „шпитценкандидатите“ ще трябва да почакаат по-спокойно време.

Тепърва предстои да се разбере дали кризата ще катализира постигането на разбирателство, или допълнително ще усложни задачата за постигане на единство в един все по-разединен Съюз.

Но тя определено прави необходимостта от подобен дебат още по-належаща. Ако обаче Конференцията се превърне в самоцелно упражнение и формална активност, без конкретни и най-вече – стратегически ориентирани резултати за бъдещето на ЕС, на Съюза ще му предстоят тежки времена.